

JOHAN DEKLERCK &
ANOUK DEPUYDT

'Re-ligare' als antwoord op 'de-linquentie'

Aanzet tot een ethische, contextuele en ecologische criminologie'

Dit is de titel van een criminologisch dubbeldoctoraat met twee bijdragen:

"'Re-ligare' als aanzet tot een pluralistisch, existentieel ethisch project" (Anouk Depuydt)
"Delinquentie en haar context bekeken vanuit een cyclisch model van 'integratie-desintegratie'" (Johan Deklerck)

Dit doctoraat, voorgesteld op 25 maart 2005 aan de K.U.Leuven, is ongewoon in verschillende opzichten

- Het kent twee auteurs.
- Het presenteert een nieuwe, de positivistische criminologie in enge zin overstijgende criminologische theorie met existentiële grondslag.
- Het is een compilatie van elf jaar interdisciplinair criminologisch onderzoek.
- Samen met het doctoraat werd een 'spinoff' gerealiseerd: 'project Verbondenheid' (drie voltijdse krachten), dat rond preventie in het onderwijs (meer dan 200 scholen) en in het welzijnswerk in Vlaanderen en Nederland actief is.

Hieronder wordt de 'Re-ligare'-benadering, basisthema van dit doctoraat, zeer beknopt beschreven:

1. 'Re-ligare' of verbondenheid gaat om de diepe existentiële ervaring deel te zijn van een groter levensgeheel in tijd en ruimte, deel te zijn net als andere levende wezens van het mysterie van leven en dood. Van deze ervaring, die als grondhouding het dagelijkse leven permanent kan bevruchten en doordrenken, gaat een ethisch appèl uit dat tot het leven zelf behoort (existentiële ethiek). Deze diepe ervaring laat zich niet louter wetenschappelijk benoemen en gaat aan werelbeelden, paradigma's en iedere systemiek voorbij. Het gaat om een 'aanraken' dat tegelijkertijd een uitnodiging, een project naar de toekomst voor verder wetenschappelijk onderzoek, herbronning en vorming inhoudt. Ervaringen van verbondenheid werpen een ander perspectief op de centrale vraag binnen de criminologie van 'goed' en 'kwaad'

2. Met de existentiële ervaring als achtergrond wordt een zoektocht ondernomen naar een kader voor een meer fundamentele analyse van de sociale, in het bijzonder de criminologische, werkelijkheid, vanuit de stelling dat de bestaande kaders voor sociale theorievorming bepaalde aspecten van de sociale werkelijkheid niet opnemen en vanuit de hypothese dat een cyclische benadering deze wel kan integreren, en aldus perspectieven kan belichten die anders niet zichtbaar zijn. De basisgedachte van deze cyclische benadering is dat de sociale werkelijkheid zich ontplooit in cyclische processen. Op die manier krijgt het existentiële telkens weer vorm in uiteenlopende deelthema's waarbij deelelementen zich systemisch verbinden als complementaire tegengestelden in een permanente spanning tussen centripetale en centrifugale krachten. Vanuit deze spanning kennen systemen een cyclisch bestaansverloop dat op een dyna-

mische, permanent evoluerende wijze, aan dit existentiële vorm geeft. Via 'drempeloverschrijdingen' komen systemen terecht in 'kwaliteitscirkels' van een hogere graad van integratie, opbouw of desintegratie, afbraak. Dergelijke processen verlopen niet-lineair, en veranderingsprocessen zijn enkel in termen van 'waarschijnlijkheid' uit te drukken. Hierdoor geven systemen vorm aan een open, niet-deterministische werkelijkheid.

3. Deze vormcycliciteit, observeerbaar in uiteenlopende sociale processen waaronder het wordingsproces van delinquentie en herstel, vormt op de eerste plaats de grondslag van de ecologische werkelijkheid, de kringloop van leven en dood. De cyclisch-systemische benadering heeft dus een ecologische basis. Een criminologie die vertrekt vanuit dit kader, kunnen we daarom beschouwen als een 'ecocriminologie'. Aan een dergelijke wetenschappelijke benadering ligt een ander wereldbeeld ten grondslag dan wat we doorgaans binnen de criminologie terug vinden, waarbij existentialiteit, niet-determinisme, niet-lineariteit en complexiteit sleutelbegrippen zijn.

4. Verbondenheid of 're-ligare' geeft een existentiële dimensie aan deze ecologische, cyclische dynamiek van integratie-desintegratie. Dit drukt zich uit in het menselijk vermogen tot 'existentiële integratie' als grondkwaliteit van het leven en, in de criminologische context, als antwoord op delinquentie, preventief of als herstel.

De 're-ligare'-benadering opent zo een nieuw perspectief op de analyse en de aanpak van delinquentie. We beschrijven 'delinquentie' op drie manieren: eerst als gepaard gaand met het ontbreken van een ervaring van existentiële verbondenheid met de benadeelde (omgeving), daarna als cyclisch-systemisch wordingsproces, om tenslotte een continuüm van lichte tot ernstige delinquentie te ontwikkelen. De graad waarin het delict existentieel ingrijpt is hier het criterium. We maken hierbij onderscheid tussen het materieel-financieel, het psychisch-emotioneel en het ethisch-existentieel niveau, als drie niveaus van de cyclische levensstroom van de betrokkenen. Delicten leiden tot belemmeringen in deze levensstroom, en betekenen de beperking van de materiële, mentale en existentiële vrijheid van de betrokkenen.

5. Vanuit de 're-ligare'-benadering analyseren we onze omgang met delinquentie in de huidige samenleving. We stellen vast vanuit cyclisch systemisch perspectief dat onze actuele samenleving, op macro-, meso- en microstructureel vlak in een fase van desintegratie verkeert. We duiden dit als de overgang van de moderne natiestaten naar post-moderne samenlevingsverbanden. Fragmentering en individualisering hebben geleid tot de afbraak van de traditionele sociale weefsels. Ook zingevingsvragen vinden niet langer een antwoord binnen de traditionele zingevingskaders, maar worden geïndividualiseerd, waardoor individuen teruggedrongen worden in een positie van ethische zelfverantwoordelijkheid. De samenleving kenmerkt zich door een doorgedreven 'organisatie' en 'institutionalisering' van het sociale leven, het instrument bij uitstek van onze moderne natiestaten. Hierdoor wordt het informele leven als grondkwaliteit van ons bestaan en onze existentiële autonomie bedreigd. Verder wordt de actuele samenleving gekenmerkt door een materiële vervreemding van de natuur en een hiermee gepaard gaande mentale vervreemding van de mens van zijn eigen natuurlijkheid, die we terugvinden in de cycliciteit van levensprocessen, van geboren worden en sterven.

6. Deze ontwikkelingen leiden ons terug naar de vraag wat dit betekent voor (onze omgang met) delinquentie, en hoe we hieraan op een meer fundamentele wijze tegemoet kunnen komen.

Een eerste vaststelling is dat van alle uiteenlopende vormen van delinquentie die inherent zijn aan het leven, er slechts een beperkt deel 'gecriminaliseerd' wordt, en dus tot 'criminaliteit' wordt. We maken dus onderscheid tussen 'delinquentie' en 'criminaliteit'. Omdat het instrument voor criminalisering waarvan onze samenleving zich bedient, 'organisatie' of 'institutionalisering' is, gebeuren criminaliseringsprocessen dus institutioneel en bepalen institutionele processen wat 'criminaliteit' is en wat niet. Overinstitutionalisering heeft hier geleid tot een problematische maatschappelijke omgang met delinquentie. Hierbij verwordt enerzijds een deel van delinquentie en de informele preventie- en herstelmechanismen tot blinde vlek. Anderzijds krijgen bepaalde vormen van gecriminaliseerde delinquentie een overdreven aandacht. De fase van desintegratie van onze samenleving leidt ertoe dat de fundamentele ontologische of existentiële onzekerheid die leeft bij de bevolking en zich reproduceert in de media en de politiek, geprojecteerd wordt op bepaalde vormen van delinquentie in de publieke ruimte en verbonden wordt met de criminalisering van bepaalde groepen. Dit leidt tot een makkelijk en oneigenlijk antwoord, waarbij de diepere betekenis van maatschappelijke en individuele onveiligheid uit het oog verloren wordt. Hierdoor ontstaat een spanningsveld tussen de 'existentiële normaliteit' van delinquentie als kwaliteit die ontologisch verbonden is met het leven enerzijds en de maatschappelijke criminalisering van delinquentie anderzijds.

Van hieruit gaan we op zoek naar een meer fundamentele omgang met criminaliteit en delinquentie. Vanuit een existentieel-ethische benadering van delinquentie, contextualiseren we zowel criminaliteit, delinquentie als de maatschappelijke omgang ermee, en passen dit toe op preventie en herstel.

7. De actuele preventie is problematisch omdat ze zich systemisch inschrijft in de hoger beschreven maatschappelijke ontwikkelingen. Ze kan daardoor, eerder dan een antwoord te bieden, als symptoom beschouwd worden dat deze versterkt of in de hand werkt. Hiertegenover staat een 'fundamentele preventie', die vertrekt van existentieel-ethische definitie van delinquentie en van hieruit mogelijke antwoorden ontwikkelt.

Ter situering van deze en andere vormen van preventie, stellen we het model van de 'preventiepiramide' voor, en situeren we dit t.a.v. andere preventiemodellen. Een fundamentele preventie doet niet alleen aan symptoombestrijding. Ze betekent ook een proces van existentiële herworteling van 'delinquerende' individuen en van hun mogelijk 'delinquerende' omgeving. We beschrijven hierbij het proces van realisatie en van methodiekontwikkeling in het basis- en secundair onderwijs. Niet met de als problematisch beschouwde leerlingen, maar met de schoolcontext zetten we hierbij een langer durend proces op gang in de richting van een schoolklimaat van verbondenheid, waarbij het bevorderen van de existentiële autonomie van het voltallige leerkrachten-team centraal staat. Dit drukt zich uit in uiteenlopende door hen gekozen realisaties in de schoolcultuur- en structuur, in de richting van een school waarin ook moeilijke leerlingen beter kunnen gedijen en waarbij ook de kwaliteit van het schoolteamgebeuren verbeterd wordt. Dit, aan de hand van de methodiek van het 'Existentieel Procesmatig Werken' ('E.P.W.-methodiek'), die vertrekt van het stilstaan bij de eigen ervaring bij de leerkrachten en van een analyse van het schoolgebeuren vanuit het schema van de 'vijfcirkelstructuur'. Ter ondersteuning van het complexe en grootschalige schoolgebeuren van het secundair onderwijs, duiden we op het belang van het in het kader van

het onderzoek ontwikkelde 'Pluralistisch Netwerk Verbondenheid'. Met het herstel en de ontwikkeling van het sociale weefsel, een ervaringsgerichte zingeving en ethiek, het stimuleren van de autonomie en de herworteling in de existentiële kringloop van leven en dood, spelen we hierbij ook in op de hoger beschreven bredere maatschappelijke ontwikkelingen.

8. 'Herstel' is een tweede toepassingsveld van de 're-ligare'-benadering. Met de delinquentie als gepaard gaand met het ontbreken van een existentiële verbondenheid als uitgangspunt, is het logische antwoord het herstel van deze verbondenheid: 're-ligare'. We omschreven deze als een verbondenheid met de existentiële levensstroom, die zich ondermeer uitdrukt in sociale relaties en interacties. Vertrekkend van het cyclisch-systemisch wordingsproces van delinquentie waarvan het delict de vrucht of resultaat is, staat in een volgende fase herstel centraal. Het herstel betekent een proces van psychische integratie waarbij het delict 'gecomposteerd' wordt of met andere woorden 'existentieel geïntegreerd' wordt. Slachtoffer en dader en hun omgeving zijn systemisch gebonden rond het delict. Het herwinnen van vrijheid is daarom een systemisch gebeuren waarbij dader en slachtoffer gaandeweg terug onafhankelijk van elkaar kunnen functioneren.

'Fundamenteel herstel' of het herwinnen van 'existentiële vrijheid' betekent bovendien dat de betrokkenen ook niet langer gedetermineerd worden door hun eigen levensgeschiedenis waarbij bijvoorbeeld onverwerkt slachtofferschap kon leiden tot daderschap of tot repetitieve victimisering.

In een bemiddeling staat de systemische relatie tussen dader en slachtoffer rond het delict centraal. Bemiddeling betekent een 'primaire herstel' als direct te maken hebbend met het delict. Secundair herstel betekent herstel rond de contextuele aspecten van het delict. Herstel beschouwen we dus meerfasig (primaire en secundaire) en meerlagig (van materieel tot existentieel).

9. Vanuit het perspectief van fundamenteel herstel en met het individueel hersteltraject van de dader als uitgangspunt denken we na over wat 'opsluiting' in dit verband kan betekenen. Met de postmoderne organisatieliteratuur op de achtergrond, formuleren we enkele krijtlijnen voor de gevangenis, met pluralisme, eclectisme, flexibiliteit en mobiliteit als sleutelbegrippen. Opsluiting kan een dynamisch gegeven worden in het spanningsveld tussen interne en externe disciplinerende, op weg naar een herstel dat zich uitdrukt in een groeiende (existentiële) vrijheid. Hierbij gebruiken we 'straf' in zijn oorspronkelijke etymologische betekenis als 'beteugeling' of 'begrenzing', en dus niet als opzettelijke leedtoevoeging. We pleiten voor het 'herstel van het gewone leven', waarbij we verwijzen naar de orthopedagogische grondvormen zoals omschreven door Ter Horst, omdat zo het proces van (existentieel) herstel op eenvoudige en fundamentele wijze geoefend kan worden.

Binnen het model van de 'herstelpiramide', kunnen de verschillende niveaus en de contextuele aspecten van het herstel gesitueerd worden. Tenslotte verkennen we wat de voor het onderwijs ontwikkelde 'E.P.W.-methodiek' kan betekenen in het kader van de penitentiaire context, voor het op gang zetten van veranderingsprocessen in de richting van de gevangenis als een 'huis van herstel'.